

CHIP LUMINOS AL ORTODOXIEI ÎN OCCIDENT – EPISCOPUL KALLISTOS WARE

Pr. Lect. Dr. Dan SANDU

Am avut prilejul să-l ascult pe episcopul Kallistos Ware vorbind despre viața creștină ortodoxă în contextul modern, l-am însoțit zi și noapte ca pelerin, căutător avid al înțelepciunii și sfințeniei părinților duhovnicești, l-am intervievat cu privire la practici ale ortodoxiei tradiționale în viața creștinului occidental la sfârșit de mileniu II, l-am văzut scriind, predicând, slujind și spovedind, m-a binecuvântat rugându-ne la mănăstiri, în mijlocul credincioșilor, în prag de mileniu III. Îmi este greu să exprim în cuvinte fascinația, ca modest cunoscător al spiritului anglosaxon, pentru admirabila simbioză dintre rigorismul cotidian englez și trăirea profundă, aproape mistică, a Ortodoxiei în persoana Prea Sfinției Sale. Nu există întrebare la care să nu aibă un răspuns, în acord cu toate exigențele intelectuale și năzuințele duhovnicești ale creștinului de azi, păstrând, cu o fidelitate încăpățanată, linia Sf. Părinți și disciplina canoanelor. Vorbește cu neînchipuită ușurință creștinilor de toate nivelurile, călugărilor îmbunătățiți, studenților critici și seminarisților puritani, pentru că este un trăitor autentic și un spirit universitar enciclopedic¹.

Cei din alte Biserici îl numesc simplu „Kallistos”, fără camuflată smerenie și sfioasă supunere, simțind în el o caldă atitudine părintească. Când „Kallistos” rostește *Să ne iubim unii pe alții, ca într-un gând să mărturisim!*, are forța convingerii că

---

¹ Enumerăm câteva dintre cele mai însemnate lucrări, în afară de articole, studii și conferințe. Între lucrările de autor: *Eustratios Argenti: A Study of the Greek Church under Turkish Rule*, Clarendon, 1964; *Communion and Intercommunion*, Light & Life, 1980; *Praying within Orthodox Tradition*, Abingdon, 1990 (second ed. St Vladimirs Seminary Press, 1996); *How Are We Saved?: The Understanding of Salvation in the Orthodox Tradition*, Light & Life, 1996; *In the Image of the Trinity: Collected Works, Vol. 2*, St Vladimir's Seminary Press, 2006; *The Inner Kingdom: Collected Works, Vol. 1*, St Vladimir's Seminary Press, 2000; *The Orthodox Way*, St Vladimir's Seminary Press, 1995; *The Orthodox Church*, 2nd ed., Pelican, 1993; *The Power Of The Name, The Jesus Prayer in Orthodox Spirituality*, The Sisters of the Love of God, 1986; *The Orthodox Way (Revised)*, St Vladimirs Seminary Press, 1995; *Ordination of Women in the Orthodox Church*, WCC Publications, Geneva, 2001; *The Power of His Name*, Cistercian Publications, 1986; *Tout ce que vit est saint*, traduction de l'anglais par Françoise Lhoest, Lucie et Maxime Egger, Thierry Verhelst, Marc Guichard, Bernand et Dominique Goublomme, Les Editions Cerf et Le sel de la terre, Paris/Pully, 2003. Este coautor sau colaborator la alte lucrări între care: Emil Bartos, *Deification in Eastern Orthodox Theology: An Evaluation and Critique of the Theology of Dumitru Staniloae*, Authentic Media, 2002; George Every et.al., *The Time of the Spirit – Readings Through the Christian*

este dintre ceilalți, dar că are de oferit mult din inestimabilul tezaur de iubire pe care Dumnezeu i l-a dăruit ca unui „Pavel” al timpurilor moderne, tezaur pe care-l folosește ca „dar din dar”, după ce L-a cunoscut pe Domnul și L-a urmat ca după o chemare sfântă.

Tânărul Timothy (Timotei), cel care avea să devină prin călugărire Kallistos, a cunoscut Ortodoxia prin experiență, pe fondul unei religiozități anglicane, cultivate în familie de părinți, membri activi ai parohiei lor. Din modul cum istorisește evenimentul „rănirii inimii”, putem concluda că nu a fost un „căutător” cărturăresc, ci că s-a lăsat purtat de Duhul și a completat lucrarea Lui prin studiu și prin practică liturgică. La 17 ani a avut prima experiență ortodoxă, într-o biserică rusă din Londra, unde a intrat fără o anumită intenție. În interior se derula slujba Vecerniei, într-o limbă total necunoscută lui. Ochii, neobișnuiți cu semi-întunericul din biserică, au perceput inițial doar un imens spațiu gol, limitat de catapeteasmă, neobișnuit pentru o biserică anglicană, plină cu pupitre, tapiserii, altar deschis. Încet, încet, constată că de-a lungul pereților, în strane, stăteau credincioși care se rugau, în vreme ce lumina din câteva candelă cu untdelemn sfâșia întunericul. Muzica, deși stranie, era înălțătoare prin ea însăși, atrăgându-l spre iconostasul populat cu chipuri sfinte. Dintr-o dată, golul a devenit în mintea sa plinătate. Imaginea tainică era mai vie decât și-ar fi imaginat: avea în față o comunitate smerită, la vreme de slăvire, comunitatea de oameni și de sfinți, pentru că slava celor înalte se constată din smerenia celor de jos. Această îngemănare vie între vizibil și invizibil, cunoscută teologilor drept „comuniunea sfinților” l-a reorientat. Impresia a fost atât de puternică, încât a hotărât să se dedice aprofundării învățaturii ortodoxe, lucru care mai târziu avea să-l conducă la convertire, la vârsta de 23 de ani, și la studierea sistematică a teologiei ortodoxe și a limbilor clasice.

Decizia a fost influențată și de călăuzirea duhovnicească a doi cunoscuți teologi ortodocși, Nikolai Zernov și Lev Gillet, ultimul fiind semnatar al unor lucrări de spiritualitate ortodoxă de mare valoare, sub pseudonimul „Un monah al Bisericii de Răsărit”, el însuși convertit de la catolicism. Nefiind născut și crescut într-un mediu ortodox, Timothy Ware caută să descopere teologia prin practica liturgică a Bisericii. Rare sunt studiile în care, tratând o temă teologică, nu o exemplifică prin mistagogia liturgică. Pe de altă parte, fapt specific oricărui convertit la ortodoxie, explorează aspecte pe care nu le-a cunoscut în credința anterioară: tradiția statornică și dinamică a Bisericii, rugăciunea lui Iisus, lucrarea credinței în condiții de

---

Year, London, 1984; Colin Davey et. al., *Anglican-Orthodox Dialogue: The Moscow Statement Agreed by the Anglican-Orthodox Joint Doctrinal Commission, 1976 with introductory and supporting material*, London, SPSK, 1977; Ignatius Brianchaninov et. al., *On the Prayer of Jesus*, Shambhala Publications, 2006; Andrew Louth (ed.), *Abba: The Tradition of Orthodoxy in the West*, Festschrift for Bishop Kallistos (Ware) of Diokleia (Illustrated), St Vladimirs Seminary Press, New York, 2005; Richard Harries et. al., *Time of the Spirit: Readings Through the Christian Year*, St Vladimirs Seminary Press, 1997; A monk of the Eastern Church, *Jesus Prayer* (Revised), St Vladimirs Seminary Press, 1987; Hylarion Alfeyev et.al., *Spiritual World of Isaac the Syrian*, Cistercian Publications, 2001; Philip Sherrard et. al., *Philokalia: The Complete Text*, Faber & Faber, 1998; Sr. Mary, *Festal Menaion*, Faber & Faber, 1977.

persecuție și ateism. Atras de ortodoxia rusă, totuși el alege să fie primit în Biserica Ortodoxă de sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice, de care îl lega limba greacă, pe care o studiasse, precum și grija să nu fie implicat în intrigile politice urzite de serviciile secrete sovietice ale timpului.

După studii, cercetări și peregrinări în toată lumea ortodoxă, între 1958-1965, Kallistos scrie o primă carte, *Ortodoxia – Biserica celor șapte sinoade*, care apare parțial în engleză, în 1963, și integral în limba franceză, în 1968. Cartea are caracter apologetic, autorul fiind influențat de Vladimir Lossky. În edițiile successive, îmbogățește și nuantează mai multe aspecte, în spirit irenic, mai cu seamă cu privire la relațiile din Sf. Treime și adaosul *Filioque*.² Nu face concesii, dar previne asupra riscului de a generaliza păreri ale unor teologi scolastici izolați, atribuindu-le Bisericii Catolice în mod oficial, deși există și nenumărate păreri care explică *Filioque* în acord cu Ortodoxia. Autorul prezintă, în profunzime și cu o claritate specifică, noțiunile de bază asupra istoriei, credinței, vieții sacramentale, sărbătorilor, vieții liturgice, icoanelor, teologiei și spiritualității Bisericii Ortodoxe. Este una dintre lucrările ortodoxe cu vădită deschidere față de alte tradiții creștine, care poate fi folosită de necunoscători, dar și de cercetători în tainele teologiei.

Atitudinea rigidă și exclusivistă a unor trăitori de formație rusă ai Ortodoxiei de pe continentul american îl fac să rămână legat de pământul englez, unde dogmatismul îngust nu-i este impus prin disciplină ecleziastică. După călugărire, Kallistos (după numele cunoscutului autor filocalic Callist Xanthopoulos), se închinoviază la mănăstirea „Sf. Ioan Evanghelistul” din Patmos, Grecia, unde petrece câteva luni aproape în fiecare an.

Din 1966, când devine preot, începe și cariera universitară, predând cursul *Studii creștine ortodoxe*, la Universitatea din Oxford. În 1982, devine episcop al scaunului onorific de Diokleia (în Asia Mică), cu reședința în Marea Britanie. Motivul pentru care continuă misiunea în Anglia este ascultarea față de starețul său din Patmos, Părintele Amfilohie, căruia i-a purtat întotdeauna stimă. El îi dăduse ascultare să creeze „link”-uri între Orient și Occident, între creștinii ortodocși și cei eterodocși, între creștini în general, separați prin artificiale granițe naționale. Acest lucru l-a făcut prin crearea unei comunități în spațiul englez, unde participă creștinii ortodocși de toate etniile, precum și prin predarea învățaturii la studenți neortodocși din universitate. În paralel, scrie la reviste prestigioase de teologie, traduce *Triodul* și *Minee* în limba engleză și publică *Filocalia*, un compendiu de texte de spiritualitate ortodoxă monastică aparținând perioadei dintre secolele al IV-lea și al XVI-lea, publicate pentru întâia oară la Venetia, în 1783, de Macarie al Corintului și Nicodim Aghioritul. A pus întotdeauna, în scrierile sale, accentul pe desăvârșirea interioară a omului, prin legătura tainică și nemijlocită cu Hristos, care a ferit ortodoxia de ritualism exacerbat. Valoarea universală a *Filocaliei* conduce

---

² Am putut consulta a doua ediție în limba franceză, *L'Orthodoxie, l'Église des sept Conciles*, traduite de l'anglais par Françoise Lhoest sous la direction de l'auteur, Théo-phanie, Desclée de Brouwer, 1997, versiunea engleză *The Orthodox Church*, Penguin Books, second edition, London, 1964 și cea românească, *Istoria Bisericii Ortodoxe*, traducere de Alexandra Petrea, Aldo Press, București, 1997.

la rodire duhovnicești autentice numai dacă cel ce practică nevoițele și rugăciunea inimii rămâne în Biserică, membru activ și deplin, participant la viața ei sacramentală.

Nimic nu este esoteric în scrisul lui Kallistos Ware, pentru că Ortodoxia, așa cum o prezintă el, este un *modus vivendi*, care se aplică fiecărui creștin. Rugăciunea inimii nu este doar avantajul celor aleși, al misticilor, sihaștrilor, eremiților, zăvoarăților, ci poate fi practică de oricine, sub îndrumarea părintelui duhovnic. Ea trebuie să-l însoțească pe creștin în toată vremea și în tot locul. El o recomandă tuturor creștinilor ortodocși chiar ca remediu tuturor creștinilor ortodocși împotriva stresului și tensiunii din lumea modernă.

Se pare că succesul neașteptat al *Filocaliei*, îmbogățită de notele consistente ale episcopului Kallistos, l-au făcut cunoscut până la a fi considerat drept cel mai prolific autor de literatură teologică ortodoxă din Occident. Înțelegând ca „experiența Duhului”, *Filocalia* este un îndemn adresat tuturor creștinilor, dintre care mulți răspund neașteptat de profund. Departe de a fi un instrument de izolare a experienței duhovnicești de contextul doctrinar, sacramental și comunitar, ea nu cade nici într-un gnosticism esoteric, nici nu încurajează sentimentalismul religios, ci mai degrabă invită la prudentă și vigilență în creșterea duhovnicească, în contextul răspândirii spiritualităților confuze moderne. Duhul Sfânt Se transmite prin viața sacramentală, dar nu se desparte de cuvânt, de textul scris și rostit. Acest Duh Sfânt Îl transmite experiența filocalică.

Kallistos Ware nu predică o ortodoxie exclusivistă, idealizată, polemică sau agresivă, așa cum este uneori percepută de cei din afara ei. Ortodoxia, în viziunea sa, este deschisă, dar echilibrată, fermă, dar accesibilă, îndrăzneată, primitoare, tolerantă și generoasă. Ortodoxia este, fundamental, o afirmație și nu o negație, un spațiu primitiv, nu un turn de fildeș. Nu este nimic anacronic în mesajul ei, nu are vreo problemă în a aborda provocările lumii moderne. În cartea *Ortodoxia – calea drepteii credințe*³, adnotată de autor pe parcursul publicărilor succesive, el face un un compendiu fundamental de rugăciuni, citate ale Părinților Bisericii, cu fond teologic și ascetic, pe marginea tematicii dogmatice de bază a Bisericii Ortodoxe. Viața spirituală ortodoxă este marcată de prezența și credința în Hristos, Unul din Treime, Dumnezeu deodată necunoscut și atât de aproape de fiecare dintre noi. Cugetarea la Dumnezeu produce în om căutare, întrebări, posibile răspunsuri. Răspunsul cel mai profund în legătură cu El este acela în care subiectul cunoașterii constată cât de multe nu știe. Acesta este apofatismul, care, deși pare o negație, este o supra-afirmație. Prezența lui Hristos în viața creștinului nu aduce o cunoaștere filosofică superioară, ci determină un mod de existență și un sens al rugăciunii. Autorul invită pe cititor la experiența personală a prezenței lui Dumnezeu

³ A fost republicată cu ocazia vizitei sale la Iași ca Episcop – Kallistos – Ware, *Ortodoxia – calea drepteii credințe*, traducere de E. Chiosa, G. Jacotă și Pr. D. Ailincăi, ed. a II-a, Trinitas, Iași 1999. În *Prefața* lucrării, Înalț Preasfințitul Daniel creionează personalitatea viitorului ierarh cărturar: „Îmbrăcat cu haina monahală și purtând metanii în mână, Părintele Kallistos Ware impresiona prin rigoarea științifică a prelegerilor sale și prin convingerea sa creștină profundă”.

în lume, în Cele Trei Persoane, Tatăl Creatorul, Dumnezeu Omul și Duhul Sfânt, un Dumnezeu care umple lumea și o mântuiește. Autorul concludă că Ortodoxia este calea către unirea cu Dumnezeu, iar omul, un călător către infinitul divin⁴.

El constată adeseori că frica de a nu fi „contaminați” paralizăază pe unii ortodocși, deși sunt multe lucruri de învățat de la teologi creștini eterodocși. Anti-intelectualismul este o primejdie care poate afecta nefericit ortodoxia astăzi, iar acest lucru nu trebuie să justifice tendințe fundamentaliste din monahismul contemporan.

Ortodoxia nu se propovăduiește în afara culturii, ci în interiorul acesteia, având capacitatea de a selecta ceea ce este în acord cu tradiția ei milenară, fără a renega în masă ceea ce ține de cultură. Kallistos Ware afirmă, fără echivoc, că nu există nici incompatibilitate, nici contradicție între a fi ortodox pe plan duhovnicesc și occidental în demersul dogmatic. El îndeamnă la smerenia de a recunoaște că Occidentul poate ajuta Ortodoxia să găsească soluții la multe probleme actuale vitale, cum ar fi slujirea socială, care concretizează potențialitatea sacramentală a lumii create. Adevăratul ortodox nu schimbă lumea prin ceea ce spune, ci prin ceea ce este, prin felul în care trăiește. Dacă Heidegger afirma că „omul este mai mult decât ar fi dacă s-ar mulțumi să fie ceea ce este”, Kallistos Ware spune că, în credință, „devii ceea ce ești”, mai exact, revii la tine însuși, îl descoperi pe cel ce este deja în tine, îl asculți pe cel ce n-a încetat niciodată să vorbească cu tine, îl posezi pe cel ce te posedă, redevii chipul lui Dumnezeu, recreat prin Taina Botezului⁵.

În alte lucrări, el pune accentul pe provocările moderne în fața vieții de credință, cum ar fi mercantilismul, imoralitatea fără precedent, problemele revoluției genetice și numerice, criza ecologică. Episcopul Kallistos are un simț al discernământului și echilibrului pe care omul trebuie să le cultive, între tentațiile lumii consumiste și demnitățile supreme a ființei umane. Totul pivotează în jurul întrebării: „Ce înseamnă a fi creat după chipul lui Dumnezeu Treime?”. El arată cât de profundă este natura intimă a ființei umane, taina omului care poate intra în relație cu Dumnezeu și cu semenii. Omul, universul cosmic la scară mică, devine mijlocitorul între cer și pământ. Fiecare persoană este o icoană trinitară, fiecare creștin este un pelerin necunoscut care urmărește să atingă ținta și să-și urmeze propria vocație dincolo de convențiile sociale și, uneori, chiar de codurile morale (evident, el face trimitere la „nebunii pentru Hristos”). Într-un gest de permanentă părtășie reciprocă, de solidaritate, de jertfă de sine, de abandon în fața voinei divine, de transfigurare a suferinței, el caută neostenit sursa vieții: Dumnezeu Treime. Scopul acestui drum anevoios este îndumnezeirea, ceea ce presupune un anumit martiriu interior. Rod al împreună-lucrării harului divin cu voința umană, mântuirea este dorința fiecărui creștin ortodox. „Nimeni nu se mântuiește „din” lume, ci „cu” lumea; de aceea lumea trebuie tratată ca o taină”, scrie Episcopul Kallistos.

Pe linia preocupărilor față de noile tendințe în practica liturgică a Bisericilor occidentale se înscrie și hirotonirea femeii, căreia Kallistos Ware i-a dedicat mai

---

⁴ Kallistos Ware, *Împărăția lăuntrică*, traducere din limba franceză de Sora Eugenia Vlad, Christiana, București, 1996, pp. 43-44.

⁵ Prea Sfințitul Kallistos Ware, *Rugăciune și tăcere în spiritualitatea ortodoxă*, traducere de Gabriela Moldoveanu, Christiana, București, 2003, p. 21.

multe studii⁶. Problema rolului sacramental al femeii în Biserică, participarea și responsabilitățile ei liturgice, autoritatea în spațiul eclesial sunt tot atâtea chestiuni care reflectă dorința unor Biserici occidentale de a acorda femeii un rol sacramental egal cu cel al bărbaților. Se încearcă, de fapt, să se răspundă la probleme sociale care sunt proiectate în mediul bisericesc. Bisericile Ortodoxe nu au acordat suficientă atenție acestei chestiuni, considerând că nu este o problemă care să le privească în mod direct.

Vocația profundă a omului este, în viziunea Episcopului Ware, de a ajunge la asemănarea cu Dumnezeu. În acest scop, el caută adevărul, urmează credința, se ostenește în viață și înțelege că moartea este mai puțin o separare a sufletului de timp și mai degrabă o trecere spre lumina lui Hristos Înviat. Pocăința aduce bucurie interioară, rostirea numelui Domnului și paternitatea spirituală fac parte din pelerinajul către împărăția ascunsă în interiorul omului, în liniștea rugăciunii și pacea inimii. Lucrarea este un îndreptar practic de cea mai mare trebuință celor ce caută împărăția.

Tot ce trăiește este sfânt – o viziune care îndeamnă la atitudine teologică față de dezastrele care se petrec în lume, în condițiile neoliberalismului economic. „Pocăința” pe care o propune episcopul Kallistos, înseamnă întoarcerea inimii spre Duhul Sfânt, fără de care toate normele etice, politice și sociale sunt sordide. Cu simț pedagogic, el propune fundamentele teologice ale unei relații noi, dinamice, reînnoite între ființa umană și cosmos, ca și față de propriul ei trup. Motivată de perspectiva teofanică a creației (Dumnezeu este prezent în creație prin energiile necreate), el abordează persoana umană într-o manieră holistică, depășind toate formele de dualism și arătând cum atât natura neînsufletită, cât și ființa umană, create bune la origine, sunt chemate la transfigurare, la a deveni tainele împărăției și prezenței lui Dumnezeu. Pentru aceasta, omul trebuie să-și asume rolul de preot al creației, adică să se reorienteze el însuși spre Dumnezeu, să-și curățească simțirile și să extindă lucrarea euharistică spre creație, respectiv să ofere jertfă în numele creației, să se limiteze în dorința de a consuma și epuiza resursele pământești. Episcopul Ware pune la dispoziție și „instrumentele” care pot duce la o astfel de practică spirituală, un fel de piloni ai credinței, care sunt simțul liturgic, asceza, postul și rugăciunea isihastă.

Pe această linie se înscrie și prelegerea pe care a ținut-o în fața corpului profesoral și studenților de la Facultatea de Teologie „Dumitru Stăniloae” din Iași, în octombrie 2005, în timpul unui pelerinaj pe la mănăstirile din România, organizat de Fundația „Prietenii „Sf. Munte Athos”, prelegere pe care o redăm integral.

---

⁶În *Ordination of Women in the Orthodox Church*, WCC Publications, Geneva, 2001, dar și contribuția la lucrarea Pr. Thomas Hopko, *Woman and the Priesthood*, Prestwood, New York, 1983.

An Icon of Light in the Western Orthodoxy – Bishop Kallistos Ware

The author of this article, “An Icon of Light in the Western Orthodoxy – Bishop Kallistos Ware” Rev. Lect. Dr. Dan Sandu configures the main aspects of a great personality of our Church in the Western world. He speaks of the conversion of Timothy Ware to Christ and also analyses his profound way of doing theology. The article concludes with a theological research of H.E. Kallistos on the field of eco-theology, translated by Rev. Dan Sandu. Here, the great theologian articulates a theology of priesthood of man toward creation and the ecclesiological foundation of a deeper respect and love for the world given to us by God.